

печі [8:193].

Вона й справді сама нікого не обмовляла, не виносила з хати сміття, але була не від того, щоб послухати всячину десь біля магазину (І. Муратов).

В.Ф. Петренко відзначає, що ФО **вносити сміття з хати** ознака “свідомості” в нанесенні шкоди віртуальна, людина може виносити сміття з власної хати, маючи на меті викликати, наприклад, жаль чи співчуття іншої людини, а в ролі побічного результату одержувати зниження цінності власного образу в очах інших. Виносячи сміття із хати чужої, людина може і не мати на меті знижувати цінність образу “хазяїна хати” в очах цих осіб за рахунок демонстрації своєї інформованості [3:305].

е) **дискредитувати групу людей**: – *Виступи повинні бути культурними. Щоб артиль не осоромити; начальство не підвести і сміття з хати не виносити (С. Кравченко).*

2. **Обманювати: обвести (обкрутити, обернути, обмотати і т. ін.) / рідше обводити (обкручувати, обертати, обмотувати і т. ін.) круг (кругом, навколо, довкола) пальця (пучки)**. Спритно обдурити, перехитрити кого-небудь [ФСУМ:563]; **брати / взяти на пушку (на понт)**. Обманюючи, хитруючи, діючи нечесно, домагатися чого-небудь [ФСУМ:51]; **пускати в очі дим (пилюку)**. Вводити в оману кого-небудь [ФСУМ:718] тощо.

Наприклад: – *А як же це трапилося? Невже проспали? – Атож. Точніше сказати, дали себе приспати... – Ніколи собі цього не прощу. Отак по-дурному дали себе круг пальця обкрутити (А.Головко);*

Шестопал... примусив себе посміхнутися: – **На пушку береш?** (М.Ю.Тарнавський);

Кому ви дим пускаєте в очі? Хіба в цьому – в благополучній загальній цифрі – і є всі найзаповітніші інтереси району (І. Рябокляч).

ФО **круг пальця обкрутити, на пушку береш, дим пускаєте в очі** передають, що суб’єкти, обманюючи, хитруючи, діючи нечесно, домагаються чого-небудь.

На думку психологів, до перших двох підкластерів належать ФО **ловити рибу (рибку) в каламутній воді**. Використовувати будь-які обставини, всіляко хитрувати для власної вигоди [ФСУМ: 166]; **купатися як сир у маслі**. Жити у достатку, у розкошах, безтурботно [ФСУМ: 67] тощо.

Загальне значення цих ФО включає ознаку нечесності. На думку В.Ф. Петренка, ця ознака семантично дуже багатопланова й складна. Нечесність полягає в невідповідності індивідуальних цінностей суб’єкта й форм їх реалізації суспільним цінностям і нормам при зовнішній демонстрації признання цих норм:

– *Експедиторський нахил у Жори виявився неабиякий. Підхід рибальський – хвацько ловив рибку в каламутній воді (О. Ковінька).*

На думку В.Д. Ужченка, “вираз пов’язаний із тим, що в **каламутній воді ловити рибу** легше, бо вона не бачить сіток, корзин, неводів тощо [8: 166].

Як засвідчують психосемантичні дані, ознака нечесності явно не міститься в останніх двох ФО: **як вареник у маслі купається й знімати пінку**, але до них веде ланцюг свідомих чи несвідомих висновків: “жити дуже добре” – означає, зрештою, жити за чийсь рахунок. Ознака обману також явно не міститься в ФО **купатися як сир у маслі** і **як вареник у маслі**, але «конотація комфортності, м’якості міститься у всіх чотирьох словах «сир», «масло», «купатися», «вареник», не дозволяючи актуалізуватися ознаці «насильницьке відбирання» цих благ у інших і залишаючи можливою тільки форму обману» [8: 306].

Крав [конвоїр], безумовно, мав кілька штабквартир ... у кожному селі в молодих одиноких удів і жив собі, як вареник у маслі (Ю. Збанацький); Чого їй [Христі] неостає? – думав він, бродячи одинокий по саду. – Як сир у маслі купається (Панас Мирний).

3. Змінювати ціннісні орієнтири: **і нашим і вашим**. Одночасно комусь одному й другому [ФСУМ: 538]; **тримати (держати) ніс (носа) за вітром (по вітру)**. Діяти непослідовно, безпринципно, змінюючи свої переконання і поведінку відповідно до обставин [ФСУМ: 897]; [і] **над копійкою труситься**. Дуже скупий, ненажерливий [ФСУМ: 901]; **собі на умі**. Думати про власні інтереси, мати свої плани, задуми [ФСУМ: 914] тощо.

ФО цієї групи описують, на думку психологів, поведінку суб’єкта, пов’язану зі змінами ціннісних орієнтирів, цілей і завдань залежно від життєвих обставин, але на користь самого суб’єкта та, зрештою, зі шкодою для інших учасників спільної діяльності, в яку цей суб’єкт включений. Ось що пише з цього приводу В.Ф. Петренко “... деякий суб’єкт виявляється слабкою ланкою в спільній діяльності за рахунок настійності цінносно-мотиваційної структури його особистості: на нього не можна покластися [3: 306].

Полозенко щось хитрує. Хочє бути добреньким – і нашим і вашим (І. Цюпа);

Стратон Стратонович завжди ніс тримав за вітром, як досвідчений заєць, що відчув запах вовка чи лисиці на віддалі О. Черногуз);

Він показав себе ще в студентські роки; керувався репутацією хитрої прогнози, людини собі на умі ... (О. Бойченко);

Та він такий, що й над копійкою труситься (Українське прислів’я). ФО **і нашим і вашим, ніс тримав за вітром, собі на умі, й над копійкою труситься** передають відсутність у суб’єктів деяких надіндивідуальних “трансцендентальних” цінностей, які стоять вище безпосередніх прагматичних цінностей і які зумовлюють стійкість поведінки людини та її кооперацію з іншими людьми в ситуаціях, коли спільна діяльність вимагає стати вище егоїстичних і егоцентричних інтересів” [3: 306].

Трансцендентальний (нім. *transzendental*, від лат. *transcendens* – який виходить за межі) – 1) У схоластиці – який являє собою найзагальніше поняття [7: 585].

Егоцентризм (від лат. ego – я і *центр*). 2) *Негативна* риса характеру, що полягає в крайньому індивідуалізмі, *егоїзмі* [7: 186].

Егоїзм (франц. egoïsme, від лат. ego – я) – моральний *принцип* і *негативна* риса характеру, що полягають у нехтуванні інтересами суспільства й інших людей заради особистих інтересів [7:186].

Отже, як засвідчує досліджуваний матеріал, фразеологія перебуває в тісному зв'язку з експериментальною психосемантикою. Семантичний аналіз ФО на позначення аморальної поведінки людини з урахуванням досягнень психосемантики показує різноманітність образів і асоціацій у фразеологічній картині світу української мови. Психосемантичний підхід до дослідження семантики ФО на позначення аморальної поведінки людини дозволить знайти нові підходи до проблематики відображення реального світу в мовній картині світу, створить передумови для укладання фразеологічних словників ідеографічного типу.

Перелік умовних скорочень

дет. – детальніше

див. – дивіться

діал. – діалектне

лат. – латинського

нім. – німецькою

с. – сторінка

т. ін. – таке інше

франц. – французькою

УР і РУФТС – Олійник І.С., Сидоренко М.М. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник. – К.: Радянська школа, 1991. – 400 с.

ФСУМ – Фразеологічний словник української мови: В 2 кн. – К.: Наукова думка, 1993. – Кн. 1 – 2.

ФСУМ 1 – Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологічний словник української мови. – К.: Освіта, 1998. – 224 с.

Источники и литература

1. Эмирова А.М. Русская фразеология в коммуникативном аспекте. – Ташкент: ФАН, 1988. – 91 с.
2. Ломов Б.Ф. Категории общения и деятельности психологии // Вопросы психологии 19179. – № 8.
3. Петренко В.Ф. Основы психосемантики: Учебное пособие. – М.: МГУ, 1997. – 400 с.
4. Прадід Ю.Ф. Вступ до юридичної лінгвістики: Навчальний посібник / За ред. чл.-кор. АПРН Ярмиша О.Н. – Сімферополь: Доля, 2002. – 104 с.
5. Прадід Ю.Ф. Фразеологічна ідеографія: Проблематика досліджень. – К.; Сімферополь, 1997. – 252 с.
6. Психология: Словарь / Под общ. ред. А.В. Петровского и М.Г. Ярошевского. – 2-е изд., исправл. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
7. Словник іншомовних слів / Уклад.: С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. – К.: Наукова думка, 2000. – 662 с.
8. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологічний словник української мови. – К.: Освіта, 1998. – 224 с.